

ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА. РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

УДК 37.014:37.015.31:37.091.4
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-109-1-50-54

Ірина ОЛІЙНИК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології
та корекційної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-2315-2456
e-mail: i.oliinyk@roippo.org.ua

Лілія ТИЩЕНКО,
доцент кафедри педагогіки, психології
та корекційної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-8126-327X
e-mail: l.tyshchenko@roippo.org.ua

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: АНАЛІЗ І ПАРАЛЕЛІ

Анотація. У статті проведено паралелі між двома педагогічними системами – розвивальним навчанням Д. Ельконіна – В. Давидова та Новою українською школою. Обґрунтовано інноваційний характер технології розвивального навчання, створеної, експериментально доведеної та перевіреної багаторічною практикою ще в середині ХХ століття, розкрито актуальність та можливість реалізації її ідей у сучасних освітніх реаліях.

Окреслено потенціал та перспективність технології розвивального навчання, зокрема компетентнісну спрямованість освітнього процесу, чітку систему організації навчальної діяльності школярів, застосування ефективних освітніх методів та форм, що

забезпечують розвиток мислення, творчості, дослідницько-пошукових здібностей дітей, їхнє вміння вчитися, визначено її ефективність в умовах Нової української школи.

Основну увагу зосереджено на особистісному розвитку учнів у процесі навчання, організації колективної діяльності вчителя та учнів, становленні навчально-пізнавальної мотивації, формуальному оцінюванні як засобі відстеження індивідуальних досягнень кожної дитини, ролі вчителя у забезпеченні дієвості освітньої реформи.

Ключові слова: система розвивального навчання, альтернативна технологія, Нова українська школа, розвиток зростаючої особистості.

Ірина ОЛІЙНИК,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Pedagogy,
Psychology and Correctional Education,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2315-2456
e-mail: i.oliinyk@roippo.org.ua

Liliia TYSHCHENKO,
Associate Professor of Pedagogy,
Psychology and Correctional Education,
in Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8126-327X
e-mail: l.tyshchenko@roippo.org.ua

TECHNOLOGY OF DEVELOPMENTAL EDUCATION AND NEW UKRAINIAN SCHOOL: ANALYSIS AND THE PARALLELS

Abstract. *The article analyzes and draws parallels between two pedagogical systems – the D. Elkonin – V. Davydov system of developmental education and New Ukrainian School. The article investigates the innovative nature of the developmental education that was developed, experimentally proven and tested by many years of practice in the middle of the last century and the relevance with the possibility of implementing its ideas in modern reform.*

The potential and prospects of the technology of developmental education for the effective implementation of the Concept of the New Ukrainian School are substantiated, namely: competent orientation of the educational process, a distinct organizational system of the educational activities for school children, the use of effective educational methods and forms that ensure the development of thinking, creativity, research and developmental abilities of the child, and his or her the ability to learn.

The paper focuses on the personality development of schoolchildren in the learning process; organization of collective activities of teachers and students; the formation of educational and cognitive motivation; formative assessment as a means of tracking the individual achievements of each child; and the role of the teacher in ensuring the effectiveness of educational reform.

The technology of developmental education should be considered as a basis in which the competency approach, a clear system of educational activities, proven effectiveness of methods and forms of organizing the educational process, providing competencies and cross-cutting skills, development of thinking, creativity, research skills, learning skills, which are presented in the Concept of the New Ukrainian School.

Key words: *developmental educational system, alternative technology, New Ukrainian School, personality development.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в системі освіти України відбуваються кардинальні перетворення. Вони передусім зумовлені процесом реалізації ключової реформи Міністерства освіти і науки України – впровадженням Концепції «Нова українська школа» (далі – НУШ). Головна мета реформи – створити школу, яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті, виховуватиме інноватора та громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні й самостійні рішення (Концепція «Нова українська школа», 2016).

Для забезпечення ефективної реалізації означеної вище мети потрібно застосовувати відповідні педагогічні технології, які б не лише вибудовувалися на основі чіткого планування, моделювання, структурування, систематизації, а й спрямовувалися на розвиток інноватора, особистості, яка володіє критичним мисленням, та на формування патріота з активною життєвою позицією.

Педагогічна технологія – це програма чи проєкт певної педагогічної діяльності, що послідовно реалізується на практиці; планове практичне втілення попередньо спроектованого педагогічного процесу (Селєвко, 1998).

Прикладом цілісного, науково обґрунтованого проєкту, що пройшов на практиці багаторічну перевірку є технологія розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова, концептуальні положення якої – мета, завдання, зміст, інструменти педагогічної діяльності, прогнозований результат – є цілісною системою, що довела свою ефективність, впроваджуючись упродовж кількох десятиліть. У світлі реалізації Концепції Нової української школи (далі – НУШ) технологія розвивального навчання (далі – РН) набуває нового звучання, нової сили і саме ця технологія, на нашу думку, є найбільш затребуваною сьогодні, адже її послідовне практичне втілення наближає нас до мети Нової української школи – становлення особистості – критично, аналітично, теоретично мислячої, з активною життєвою позицією, інноватора, який не тільки продукує ідеї, а й упроваджує їх у життя. Саме це і спонукало нас до написання цієї статті.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Українськими науковцями свого часу було висвітлено різноманітні аспекти розробки та реалізації технології розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова та підготовки вчителів до її впровадження. Зокрема, розроблено та описано особливості педагогічної діяльності вчителя в умовах розвивального навчання (О. Дусавицький, О. Погребняк); психологічні механізми розвитку особистості у технології розвивального навчання (О. Дусавицький, О. Заїка); визначено особливості впровадження розвивальної технології навчання молодших школярів (О. Кондратюк, С. Лупаренко); особливості проведення уроків у початковій школі за технологією розвивального навчання (О. Дусавицький, З. Шилкунова); описано становлення та розвиток ідеї розвивального навчання (В. Павленко), схарактеризовано можливість технології розвивального навчання в сучасних умовах (О. Кондратюк, І. Толмачева, З. Шилкунова).

Мета статті – провести паралелі між двома освітніми системами – розвивальним навчанням та Новою українською школою; обґрунтувати можливості системи розвивального навчання для реалізації ідей Нової української школи в сучасних освітніх реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції Нової української школи зроблено акцент на необхідності переходу від школи знань до школи компетентностей, потрібних для життя у XXI столітті. Під компетентністю варто розуміти набути в процесі навчання інтегровану здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей та ставлень, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці (Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти, 2019).

Компетентнісний підхід вимагає істотних змін у системі освіти як у змісті, так і в наявних підходах до її організації. Оновлення змісту передбачає зміщення знаннєвих акцентів на вироблення і розвиток у здобувачів освіти вмінь застосовувати набуті знання. Тобто, йдеться про розвиток у процесі навчання ключових і предметних компетентностей через активну діяльність, в результаті якої діти вчать думати та здобувати досвід – аналізувати, синтезувати, порівнювати, оцінювати інформацію з різних джерел; бачити проблему та ставити запитання; висувати гіпотези; робити свідомий вибір, самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність. Відповідно технологія розвивального навчання, підґрунтям якої є теорія навчальної діяльності, зорієнтована саме на такі результати. Метою РН є створення умов для становлення учнів як суб'єктів навчальної діяльності, що передбачає розвиток у них центральних новоутворень молодшого шкільного віку – рефлексії, цілепокладання та навчальної мотивації (Репкін, Репкіна, 1997).

В основу організації освітнього процесу, за системою розвивального навчання, покладено концепцію цілеспрямованої навчальної діяльності (*далі – ЦНД*), що зорієнтована на одержання не зовнішніх, а внутрішніх результатів освіти, на досягнення теоретичного рівня мислення школярів. Цілеспрямована навчальна діяльність – особлива форма активності дитини, спрямована на зміну самого себе як суб'єкта навчання (Ельконін, 1989).

Формування навчальної діяльності забезпечується логікою реалізації її компонентів (цілепокладання, аналіз, планування, моделювання, контроль та оцінка), а також правильним співвідношенням предметних і символічних планів у навчальній діяльності. Зважаючи на це, основна увага приділяється навчанням як процесу, а не тільки як результату, що відповідає компетентності «навчання впродовж життя», яка визначена у Державному стандарті початкової освіти як ключова. Внутрішніми результатами ЦНД є формування таких особистісних якостей, як свідомість, самостійність, відповідальність, ініціативність, здатність до самозміни та рефлексії (Давидов, 2004).

Отже, в обох системах, і в розвивальному навчанні, і в Новій українській школі, основне завдання освітнього процесу – розвиток особистості, формування мислення школярів, навчання учнів не стільки знанням, умінням та навичкам, скільки способам розумових дій,

умінню вчитися та застосовувати набуті знання на практиці. У розвивальному навчанні та в Новій українській школі для забезпечення таких завдань головний акцент відводиться застосуванню активних методів навчання, як-от спостереження, дослідження, експеримент, пошук, моделювання, проблемна ситуація, рольова гра, метод претків, узагальнення, рефлексія, вирішення життєвих задач та ін., що сприяють розвитку допитливості та мислення, формуванню практичних навичок учнів, викликають інтерес до навчання.

Основне завдання вчителя і в системі Ельконіна – Давидова, і в Новій українській школі – не давати знань у готовому вигляді, наприклад, у вигляді визначень, не пропонувати готових зразків вирішення типових завдань, а створювати такі ситуації, завдяки яким учні самостійно не лише зможуть віднайти нові способи вирішення завдань, а й визначити те нове, що вони виявили у предметі вивчення. Саме так формується компетентність – не знання заради знань, а вміння їх застосовувати в реальному житті, тобто не просто знати, а вміти користуватися знаннями. За такого підходу уроки будуються таким чином, щоб кожен учень відчував себе дослідником, який самостійно здобуває знання та вміння. За цих умов головне завдання вчителя – не «донести», «пояснити» чи «показати» учням, а організувати спільний пошук вирішення завдань, вчити дітей думати, аналізувати, експериментувати та доводити, а не засвоювати готові думки та істини. Таким чином, основна увага приділяється розвитку умінь діяти спільно, обговорювати різні підходи до вирішення завдання, аргументовано сперечатися, знаходити переваги та недоліки у кожній точці зору.

Надзвичайно важливим є розвиток уміння будувати спільну діяльність учнів у формі групової роботи, що сприяє формуванню в учнів здатності самостійно планувати навчальні дії, розподіляти ролі, дотримуватися норм співпраці, обмінюватися думками, разом працювати над завданням тощо. Саме системою РН було доведено ефективність групової роботи, де закладаються основи співробітництва та взаємодопомоги; створюється сприятлива атмосфера в класі, що має позитивний вплив на продуктивність процесу пізнання; розвивається інтерес до знань, досвід творчої діяльності, вміння вести діалог. Організувати, направляти, підтримувати діалог учнів – одне з ключових завдань учителя, який, до речі, є рівноправним учасником дискусії. Його пропозиції, думки, оцінки мають бути відкриті для критики так само, як дії та думки учнів. У співпраці «учитель – учень» дотримується принцип поступового зменшення допомоги з боку вчителя і збільшення частки самостійної діяльності дитини. У розвивальному навчанні групові, парні, фронтальні форми співпраці учнів виникають як необхідність, вони зумовлені передусім потребами учнів цього віку та їхніми можливостями.

Спільна діяльність хоча й сприяє взаємонавчанням, обміну досвідом, уміннями, однак пов'язана не лише із взаємодіями, а й із процесами психічного розвитку всіх її учасників. Так, Л. Виготський вважав, що саме у груповій взаємодії наявний основний «соціокультурний механізм» розвитку особистості. На думку вченого,

вихідним суб'єктом психічного розвитку в спільній діяльності є не окрема людина, а група людей. Те, що дитина сьогодні навчиться робити у співпраці з іншими, завтра вона зможе зробити самостійно (Виготський, 1991).

Від того, як організована і як здійснюється навчальна діяльність, залежить не тільки обсяг і якість знань, умінь і навичок, а й розвиток внутрішніх мотивів навчання учнів. Внутрішня і зовнішня мотивація – це ключовий чинник успішності навчання на всіх етапах. Внутрішня мотивація – це внутрішньо-особистісна зацікавленість у діяльності, тобто самомотивація. Внутрішні мотиви спрямовують діяльність дитини на особистісний розвиток, формування пізнавального інтересу, оволодіння способами дій, відкриття нових знань. Внутрішня мотивація пов'язана з мислительною діяльністю, адже стимулює дослідницьку і пізнавальну активність. Саме таку мотивацію Д. Ельконін назвав навчально-пізнавальною (Ельконін, 1989).

В основу навчально-пізнавальних мотивів покладено пізнавальну потребу, а також потребу в саморозвитку. Дитина повинна бути мотивована не лише результатом, а й самим процесом навчальної діяльності. Тому важливо створити атмосферу зацікавленості учнів, захопити їх навчанням, зважаючи на їхню природну допитливість та зацікавленість. У першому циклі початкової школи (1–2 класи) в пріоритеті ігрові форми навчання, застосування яких дає дітям можливість відчувати успіх, допомагає створити позитивну атмосферу, партнерську взаємодію, позитивне ставлення до навчання. Другий цикл початкової школи (3–4 класи) тісно пов'язаний із пошуковою та проектною діяльністю, засвоєнням більш складного навчального матеріалу, з використанням дискусій, проблемних ситуацій; навчанням школярів плануванню, визначенням цілей навчання та пошуком шляхів їхньої реалізації.

Завдання вчителя Нової української школи – враховуючи здібності, потреби та інтереси кожної дитини, надавати допомогу, підтримувати, вселяти впевненість у власних силах і можливостях; акцентувати увагу на досягненнях дитини, а не на її помилках; переконувати в тому, що кожен може навчатися і досягати успіхів.

Технологія розвивального навчання стала експериментальним майданчиком для використання безбального оцінювання у поєднанні з вербальними оціночними судженнями. Це, по суті, перша спроба запровадити «інший» характер оцінювання та контролю навчальної діяльності учнів. У системі РН оцінка відображає персональний розвиток школяра, якість його особистої навчальної діяльності. Оцінка для школяра – засіб його руху вперед, можливість удосконалення своїх здібностей. За цих умов перевага надається рефлексивному контролю, який забезпечує виконання двох функцій – діагностичної й коригувальної. Важливим є також розвиток навичок самоконтролю та самооцінки, тобто формування здатності самостійно, відповідально та адекватно оцінювати свої здобутки.

Головними функціями оцінювання в Новій українській школі є формувальна та діагностувальна. Формувальна функція забезпечує відстеження динаміки навчального поступу дитини, її навчальних потреб із

подальшим спрямуванням освітнього процесу, відповідно діагностувальна дає можливість виявити стан досвіду навчальної діяльності, скоригувати процес навчання та спрогнозувати розвиток учнів (Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1–4 класів закладів загальної середньої освіти, 2021).

В обох системах, тобто і в розвивальному навчанні, і в Новій українській школі, метою оцінювання навчальних досягнень учнів є відстеження динаміки особистісного росту кожної дитини; діагностика проблем із метою їхньої корекції; розвиток адекватної самооцінки, що дає змогу дитині усвідомлювати власні успіхи та шляхи подолання труднощів.

Можливості будь-якої освітньої системи стають не потенційними, а реальними завдяки педагогові, його фаховій компетентності, вмотивованості, прагненню до професійного саморозвитку. Саме від учителя залежить дієвість освітньої реформи. Щоб успішно працювати за системою розвивального навчання, педагоги підвищували свій фаховий рівень на курсах, де пройшли теоретико-практичну підготовку зі змісту та методики організації освітнього процесу за інноваційною освітньою технологією.

Учителю для освоєння нової ролі в умовах Нової української школи слід опанувати необхідні компетентності та інструменти новітніх освітніх технологій. На тренінгових навчаннях підвищення кваліфікації педагоги не лише засвоюють нові для себе ролі (коуча, фасилітатора, тьютора, модератора), а й опановують такі методи, як навчання через дослідження, діалог, постановку проблеми, оволодівають навичками випереджувального проектного менеджменту (планування й організації навчання, розроблення навчально-методичного забезпечення, оцінювання тощо), удосконалюють уміння самостійно й творчо здобувати інформацію.

Таким чином, реформування освіти вимагає від педагога не лише підвищення професійного рівня, а насамперед формування педагогічного світогляду, професійної свідомості та волі. Він має стати наставником, який ділиться власним досвідом та підтримує творчі починання школярів; партнером для учнів у формуванні ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в житті; інноватором, який використовує новітні технології та сучасні практики, враховує потреби та розвиває здібності кожної дитини.

Висновки. Зважаючи на викладене у дослідженні, зазначимо, що проведені нами паралелі й аналіз двох систем доводять потенціал та перспективність технології розвивального навчання для реалізації ідей Нової української школи. Технологію розвивального навчання слід розглядати як основу, в якій закладено компетентнісний підхід, чітку систему організації навчальної діяльності, доведено ефективність застосування методів та форм організації освітнього процесу, що забезпечують формування компетентностей та наскрізних умінь, розвиток мислення, творчості, дослідницько-пошукових здібностей дитини, формування вміння вчитися, які представлено в Концепції Нової української школи. Переконані, що інноваційний характер розвивального навчання не втратить

актуальності в умовах сьогодення та може слугувати основою для забезпечення ефективного впровадження в сучасній освітній реформі.

Перспективи подальших досліджень. Подальших наукових розвідок потребує питання інтеграції в освітній процес Нової української школи концепції цілеспрямованої навчальної діяльності як особливої форми активності дитини, розробленої в технології розвивального навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.03.2022).

Селевко, Г. К. (1998). Современные образовательные технологии: учебное пособие. Москва: Народное образование. 256 с.

Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2022).

Репкин, В. В., Репкина, Н. В. (1997). Развивающее обучение: теория и практика. Томск: Пеленг. 288 с.

Эльконин, Д. Б. (1989). Избранные психологические труды / под. ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. Москва: Педагогика. 560 с.

Давыдов, В. В. (2004). Проблемы развивающего обучения. Москва: Академия. 288 с.

Выготский, Л. С. (1991). Педагогическая психология. Москва: Педагогика. 480 с.

Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1–4 класів закладів загальної середньої освіти: наказ МОН України від 13.07.2021 № 813. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 10.03.2022).

REFERENCES

Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly «Nova ukrainska shkola» [Conceptual principles of secondary school reform «New Ukrainian School»]. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 10.03.2022). [in Ukrainian].

Selevko, G. K. (1998). Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii [Modern educational technologies]: uchebnoe posobie. Moskva: Narodnoe obrazovanie. 256 s. [in Russian].

Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu pochatkovoї osvity: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On making changes to the Sovereign standard of postal education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (data zvernennia 12.03.2022). [in Ukrainian].

Repkin, V. V., Repkina, N. V. (1997). Razvivajushhee obuchenie: teorija i praktika [Developmental education: theory and practice]. Tomsk: Peleng. 288 s. [in Russian].

Elkonin, D. B. (1989). Izbrannye psihologicheskie trudy [Selected psychological writings] / pod. red. V. V. Davydova, V. P. Zinchenko. Moskva: Pedagogika. 560 s. [in Russian].

Davydov, V. V. (2004). Problemy razvivajushhego obuchenija [Problems of developmental education]. Moskva: Akademija. 288 s. [in Russian].

Vygotskij, L. S. (1991). Pedagogicheskaja psihologija [Pedagogical psychology]. Moskva: Pedagogika. 480 s. [in Russian].

Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo otsiniuvannia rezultativ navchannia uchniv 1–4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity: nakaz MON Ukrainy [About the confirmation of methodological recommendations on how to evaluate the results of the training of students of 1–4 classes of mortgages of the central secondary education: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 13.07.2021 № 813. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (data zvernennia: 10.03.2022). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 01.04.2022